

Posudek

Sobotková, Hana: Balkán mezi Evropou a orientem. Obraz Balkánu v české a francouzské populárněvědecké publicistice (1875-1914). Disertační práce. Filosofická fakulta UK, studijní obor Historie – obecné dějiny. Praha 2007, 260 s., 3 přílohy.

Otázka obrazu druhého, stejně jako otázka stereotypu a jeho vztahu k autentickému a rezonančnímu obrazu, jsou v posledních desetiletích předmětem soustředěného zájmu řady společensko-vědních disciplín. V české odborné literatuře jim byla věnována pozornost od 90. let 20. století, a to v souvislosti s etnicky jinými - druhými. Aktuálnost dnes již široce rozpracované problematiky obrazu etnicky jiného vyplývá ze současné priority zájmu o mezietnické vztahy, o dialog různých etnik a o prolínání jejich kultur, a to jak v určitém geograficky definovaném prostoru, tak v hraničních zónách mezietnického kontaktu. Badatelská pozornost se soustřeďuje nejen k přítomnosti přelomu 20. a 21. století, ale logicky ve vysoké intenzitě také k minulosti. V ní se hledají kořeny předsudků sdílených dodnes prokazatelně jako postoje určitých skupin obyvatelstva k etnicky jiným - druhým. S etnickými obrazy pracují (a pracovali) aktéři stojící na obou stranách mezietnického kontaktu a dialogu; aktéři přímí i aktéři „nezúčastnění,“ kteří přijímají (a přijímali) obrazy rezonanční.

Doktorská disertační práce Hany Sobotkové se z běžně užívaného konceptu studia obrazu druhého částečně vymyká. H. Sobotková se netáže na současné dopady etnických obrazů vytvořených v minulosti, na jejich autentičnost, či na souvislosti jejich vzniku a fungování ve společenské realitě doby vzniku. Táže se prioritně na podobu a charakteristiku etnického obrazu, podmíněnou příslušností „autora“ obrazu k určitému typu „národní“ společnosti.

V rámci této své výchozí koncepce, z níž Hana Sobotková k tématu přistupovala, si za cíl vytkla ve srovnávacím pohledu analyzovat obraz Balkánu zprostředkovávaný jednak francouzskou a jednak českou populárně-vědnou publicistikou let 1875 – 1914. Na jednu stranu postavila obraz kreslený velmocenskou optikou, na stranu druhou obraz kreslený optikou malého nestátního národa. V dobře zvoleném výběru se zaměřila na publicistiku, která se v obou zemích obracela především ke středním vrstvám společnosti (i když v české společnosti s ohledem na způsob kolportace tisku mohla najít čtenáře také v nižších sociálních vrstvách). Francouzští i čeští autoři statí o Balkánu a jeho obyvatelích byli příslušníci středních vrstev - na české straně pak to byli téměř výlučně zainteresovaní intelektuálové. Potud základní charakteristika pramenné základny, o níž autorka svůj rozbor opírala.

Hana Sobotková si položila dvě základní otázky:

1. V prvé položené otázce se zamýšlela nad reflexí orientalismu v prostředí etnicky rozmanitého Balkánu. Sledovala, jak se v dobovém kulturním obrazu Balkánu, kresleném francouzskými i českými autory, promítá „orientalismus“ a „evropanství“. Přesněji, sledovala, které kulturní prvky v celostně pojaté kultuře národů, etnik a etnických skupin Balkánského poloostrova jsou vnímány jako prvky zprostředkované osmanskými vlivy, které jsou hodnoceny jako „předosmanské“ a které jsou vztahovány ke kultuře evropské (modelované tradicemi antiky, křesťanství a judaismu).

2. Ve druhé položené otázce se zamýšlela, jak konstruování obrazu Balkánu ovlivnila osobnost autorů statí a jejich příslušnost ke dvěma odlišným společnostem: společnosti státního národa s vysokými velmocenskými ambicemi na Balkáně a společnosti malého národa bojujícího o svou státnost a hledajícího v jihoslovanském prostředí zprvu svého politického spojence a od přelomu 19. a 20. století i prostor pro svou hospodářskou expanzi.

Pro konkrétní analýzu obrazu Balkánu a obyvatelstva zde žijícího si H. Sobotková zvolila pět základních ukazatelů: 1. kontury Balkánu (?), 2. reflexi urbanistické koncepce měst a vesnických obcí, 3. reflexi národní/etnické, náboženské a regionální identity obyvatel Balkánského poloostrova, 4. reflexi postavení ženy v kulturně a etnicky různě konstruovaných společenstvích Balkánu a 5. reflexi tradičních a modernizačních prvků v kultuře a v civilizační úrovni obyvatel Balkánu. Každé analýze předradila stručný výklad tématu. Zpracovala ho na základě sekundární literatury, kterou měla k dispozici. Analýzu každého ukazatele pak vybuodovala vždy s ohledem na konkrétní pramenný materiál, zřejmě v dobové populárně-vědné publicistice tématicky nerovnoměrně zastoupený. Odtud i nezbytnost adekvátního koncepčního přístupu k analýzám jednotlivých ukazatelů.

Je právo každého autora zvolit si ukazatele, na nichž provádí svůj rozbor. Nutno konstatovat, že H. Sobotková si ukazatele zvolila dobře, nejen s citem pro realitu života obyvatelstva balkánského poloostrova, nýbrž i s citem pro kulturní analogie vedené v geografických hranicích Balkánu. Z hlediska vědeckého přístupu etnologa považují za nejplastičtější zpracovanou, a také nejprínosnější, analýzu postavení ženy ve společnosti. V této analýze H. Sobotková zohlednila aspekt různosti náboženské (křesťané – muslimové), sociální (s ohledem na nižší společenské vrstvy a obyvatelstvo měst a vesnických obcí), regionální (s ohledem na charakter krajiny a tím i způsob hospodaření, i když nikoli implicitně) i aspekt války jako příznačné charakteristiky pro prostředí Balkánu. Zdařilá je ovšem i analýza dobových vymezení, ohraničení a interpretací mentálních charakteristik jednotlivých balkánských národů a etnik – formulovaných v kontextu doby konce 19. a počátku 20. století, v níž dosud probíhaly národně-emancipační procesy některých z těchto národů. V obou uvedených analýzách pak H. Sobotková jasně prokázala odlišnosti v obrazech kreslených francouzskými a českými autory. Zajímavost nutno přiznat i výkladu o reflexi zádruchy a krevní msty. Škoda, že pramenný materiál neskýtá četnější doklady (včetně materiálu českého).

Cíl, který si H. Sobotková v disertační práci vytyčila, také naplnila. Podařilo se jí prokázat rozdíl v okruzích témat, kterým se francouzští a čeští publicisté věnovali. Prokázala rozdíl jejich zájmu o jednotlivé národy a etnika žijící na Balkáně i jejich odlišný pohled na modernizaci společnosti různých balkánských národů. Prokázala také, že v pojetí publicistů píšících do francouzských i českých populárně vědných časopisů, Orient na Balkáně byl tam, kde se setkali s islámskou kulturou. Nebyl tedy teritoriálně ohraničen a vymezen; byl tam, kde žili vyznavači islámu. Spojován byl s orientálními prvky v hmotné (koncepce sídel, architektura, oblečení, nářadí) i duchovní kultuře (náboženství, mentalita, mezilidské vztahy). Z výkladu autorky pak vyplývá, že řada stereotypů tradovaných v české společnosti je dědictvím obrazů kreslených českými intelektuály v letech 1875-1914.

Obhajoba doktorské disertace je platformou, na níž se mají tříbit názory. Přestože vysoce hodnotím práci H. Sobotkové, vznáším některé dotazy a připomenutí. O jaké doklady lze opřít tvrzení, že krevní msta mizí v jihoslovanském prostředí v druhé polovině 19. a na počátku 20. století? Jedná se o zrušení právní platnosti (pokud existovala)? Já sama jsem poukazy na její existenci zachytila v relacích českého konzula ve Splitu ještě na počátku 30.

let 20. století. Víím, že západní, a tedy i francouzské společenské vědy používají běžně termín rasa v souvislosti z různými typy „jiných“ – v českém jazykovém prostředí tento termín není synonymem etnika. S lítostí jsem zjistila, že Lubor Niederle, etnolog a archeolog, který koncipoval studium národností otázky jako jeden z předmětů etnologie, tento velikán české vědy konce 19. a první poloviny 20. století, se stal osobou zapomenutou – a to i v kontextu národně-politických snah balkánských národů, které nejen mapoval, ale i pomáhal konstruovat. Překvapilo mě konstatování, že Bulhaři (a Makedonci) nebyli na konci 19. století považováni za Slovany (s. 152). Vysvětlení by si zasluhoval i přesah zájmu na Chorvaty (s. 152), když v úvodních kapitolách byli z rozpravy vyloučeni s odkazem na příslušnost k Rakousku-Uhersku. A pouze na okraj: zahraniční štočky se přebírali a kupovali od časopisů, nedávali se zhotovit (to ovšem autorka nemůže vědět a má noticka není výtka).

Z formálního hlediska upozorňuji, že ve výtisku, který jsem dostala k posouzení, chybí stránky 26 – 29 a 113 – 120.

H. Sobotková předložila kvalitní disertační práci. Obohatila našeho dosavadní vědeckého poznání o nový rozměr výkladu etnického obrazu. Přínos spatřuji především ve výkladu orientalismu vyslovený v souvislostech balkánských národních společností konce 19. a počátku 20. století. H. Sobotková prokázala, že si dovede položit nosnou otázku, dovede shromáždit materiál k jejímu řešení, tento materiál analyzovat a formulovat uvážené závěry.

Práci hodnotím jako výbornou a doporučuji ji k obhajobě.

V Praze 12. června 2007.

PhDr. Mirjam Moravcová, DrSc.